

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368:338.43

Віленчук О.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри і кредиту,
Житомирський національний агроекологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Віленчук О.М. Методологічні орієнтири функціонування страхових відносин в аграрній сфері. У статті відображено складові елементи формування методології та процес організації страхових відносин в аграрній сфері. Здійснено конкретизацію етапів методологічної трансформації сільськогосподарських ризиків, орієнтованих на забезпечення страхового покриття. Акцентовано увагу на необхідності підвищення інституціональної спроможності всіх учасників страхового ринку. Розроблено пропозиції щодо систематизації цілеспрямованих заходів розвитку аграрного страхування у вигляді «Дорожньої карти» на 2019–2024 рр. Аргументовано необхідність використання можливостей аграрного страхування в забезпеченні сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: аграрне страхування, сільськогосподарські ризики, страхові відносини, страховий ринок, страховики та страхувальники.

Віленчук А.Н. Методологические ориентиры функционирования страховых отношений в аграрной сфере. В статье отражены составляющие элементы формирования методологии и процесс организации страховых отношений в аграрной сфере. Осуществлена конкретизация этапов методологической трансформации сельскохозяйственных рисков, ориентированных на обеспечение страхового покрытия. Акцентируется внимание на необходимости повышения институциональной способности всех участников страхового рынка. Разработаны предложения по систематизации целенаправленных мер развития аграрного страхования в виде «Дорожной карты» на 2019–2024 гг. Аргументирована необходимость использования возможностей аграрного страхования в обеспечении устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: аграрное страхование, сельскохозяйственные риски, страховые отношения, страховой рынок, страховщики и страхователи.

Vilenchuk O.M. Methodological guidelines for the insurance relations functioning in the agrarian sector. The article presents the components of the methodology formation and the insurance relations organization process in the agrarian sector. Specification of the methodological transformation stages aimed at providing insurance coverage of agricultural risks has been made. The emphasis is placed on the need to increase the institutional capacity of all participants in the insurance market. Proposals for the targeted measures systematization for the agrarian insurance development in the form of a “Road Map” for 2019–2024 have been developed. The necessity of using agrarian insurance opportunities in sustainable rural areas development has been argued.

Key words: agrarian insurance, agricultural risks, insurance relations, insurance market, insurers and insureds.

Постановка проблеми. Ринок аграрного страхування в Україні перебуває на етапі нормативно-правового, інфраструктурного та інституціонального забезпечення. Процес формування страхових відносин в аграрній сфері потребує наукової аргументації щодо методологічної узгодженості між усіма учасниками страхового ринку, адже в глобальному вимірі попит на сільськогосподарську продукцію у світі має сталу тенденцію до зростання, що зумовлює об'єктивну необхідність активізації розвитку цього сегменту страхування, орієнтованого на посилення майнового захисту вітчизняних товаровиробників від ймовірного впливу антропогенних, природно-кліматичних, екологічних, фінансово-економічних та інших ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії страхування загалом та аграрного страхування зокрема зробили такі вчені, як Ю.В. Алескерова, О.О. Гаманкова, Ю.О. Лупенко, М.В. Мних, О.В. Слободянюк. Однак питання відображення методології страхових відносин в аграрній сфері залишаються недостатньо висвітленими, що зумовлює потребу здійснення цього дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування методологічних орієнтирів подальшого функціонування страхових відносин в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. У теорії та практиці страхування страхові відносини виникають щодо задоволення евентульної потреби, настання якої зумовлене

певною ймовірністю, тобто вона може бути реалізована, а може й ні, але в будь-якому разі вимагає страхового забезпечення. Наявність такого забезпечення можлива лише за умови формування страхових відносин. Страхувальники, сплачуючи страхові платежі страховикам, формують відповідні страхові фонди (страхові резерви), які виступають їх гарантією фінансової безпеки в разі виникнення страхової події. Необхідність формування методологічних завдань, конкретизації етапів та визначення послідовності дослідження розвитку ринку аграрного страхування зумовлена певними причинами.

По-перше, постає завдання наукового обґрунтування сучасних підходів до формування та функціонування ринку аграрного страхування з огляду на наявні потреби та потенційні можливості його розвитку. Протягом тривалого часу в Україні використовувались різні форми і концепції розвитку аграрного страхування, але їх зміст був позбавлений цілісності та конкретної змістовності щодо забезпечення належного рівня страхового захисту селян та спроможності страхових компаній надавати якісні страхові послуги на цьому сегменті страхового ринку. Погоджуємося з науковою позицією М.В. Мниха, який стверджує, що «різноманітність концептуальних підходів, критичні зауваження іноземних експертів засвідчують, що проблема вимагає поглибленого вивчення, апробації та впровадження альтернативних варіантів. Більшість кращих вітчизняних авторів торкаються аспектів стосовно самої проблеми без достатнього обґрунтування механізмів її реалізації» [3, с. 6–7].

По-друге, альтернативність страхових потреб страховиків та страхувальників (під час визначення страхових тарифів, встановлення обсягу страхової відповідальності, розрахунку розміру франшизи) вимагає дотримання методологічної впорядкованості щодо своєчасної ідентифікації, розроблення відповідних страхових продуктів та їх реалізації на ринку аграрного страхування із забезпеченням збалансованості фінансово-економічних інтересів усіх учасників страхового процесу. Наявність економічних протиріч між суб'єктами страхування зумовлена самою природою страхових відносин. Щодо цього Р.Т. Юлдашев акцентує увагу на тому, що «протиріччя між основними інтересами страхувальника і страховика вирішуються утворенням страхового фонду». Продовжуючи цю думку, вчений зазначає, що «страхова компанія не виокремлює частки для кожного страхувальника на випадок настання застрахованого ризику. Страховий фонд слугує усім страхувальникам даної компанії: його метою є виплата за будь-яким ризиком, що настав» [5, с. 17]. Тотожну наукову позицію має Ю.В. Алескерова, яка стверджує, що зазначена суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси у здійсненні страхування, які фактично є протилежними [1, с. 76].

Специфіка взаємовідносин між учасниками страхового процесу ґрунтується на узгодженні їхньої відповідальності за ризики, що розподіляються відповідно до умов, визначених договором страхування. Економічно обґрунтована політика страховика повинна бути орієнтована на формування достатності ресурсів у часі та просторі для здійснення відшкодування за фактом настання страхових подій. Для страхувальників цінність страхового захисту полягає в мінімізації втрат

власних ресурсів у разі виникнення збитків, спричинених ризиками, що були прийняті на страхування. Суперечливий характер страхових відносин потребує систематизації дій суб'єктів страхового ринку, спрямованих на узгодження можливих фінансово-економічних протиріч, пов'язаних з нейтралізацією ризиків, передбачених умовами договору аграрного страхування.

По-третє, дослідження процесу формування страхових відносин потребує визначення можливостей самоорганізації щодо розподілу ризиків та відповідальності між суб'єктами ринку аграрного страхування. У зв'язку з цим О.О. Гаманкова зазначає, що взаємодія страхувальника та страховика, які виступають протилежними сторонами однієї й тієї ж сутності, є джерелом саморуху страхування як економічного явища. Далі автор зазначає, що «саморух страхування – це процес його самовідтворення, який здійснюється на основі взаємодії його сторін, що взаємообумовлюють і взаємодоповнюють одна одну» [2, с. 22]. Це визначення свідчить про те, що процес формування страхових відносин у суспільстві розкриває та обґрунтовує можливості самоорганізації як форми реалізації фінансово-економічних інтересів суб'єктів страхового процесу.

Багатогранність функціонування страхового ринку потребує базових складових, які у своїй сукупності формують методологію страхових відносин в аграрній сфері. Згідно з логікою наукового пізнання такими елементами виступають теорія та методи організації страхових відносин у суспільстві, принципи, закони, підходи та інструменти реалізації страхової політики (рис. 1). Відсутність ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень щодо функціонування страхових відносин знижує потенційні можливості забезпечення страхового захисту в аграрній сфері.

Формування та функціонування ринку аграрного страхування базуються на певній послідовності дій, необхідних для узгодження соціально-економічних інтересів учасників страхового процесу. Вважаємо, що методологія страхових відносин у своєму розвитку передбачає реалізацію п'яти взаємопов'язаних етапів, які забезпечують інституціональну спроможність до розподілу ризиків та відповідальності між суб'єктами страхового ринку (рис. 2). Кожен з етапів включає певний набір цілеспрямованих заходів, вжиття яких орієнтоване на досягнення поставлених завдань, виконання яких відтворює процес страхових відносин в аграрній сфері. Ієрархічна періодизація етапів страхової діяльності зумовлена необхідністю досягнення бажаного компромісу страхових інтересів між страхувальниками, які зацікавлені за відповідну плату (страховий платіж) отримати належний рівень страхового захисту, та страховими компаніями, які мають забезпечити належний рівень прибутковості та рентабельності страхових операцій.

Дослідження методології страхових відносин в аграрній сфері зумовлює необхідність посилення інституціональної спроможності учасників страхового процесу. В науковій літературі існують різні позиції щодо розуміння поняття інституціональної спроможності. Зокрема, М. Морган це поняття пов'язує з досягненням певного результату [8], Е. Гріндел – зі здатністю управляти [7], А. Тобелем – з організаційною характеристикою [10], А. Сен – з розкриттям можливостей індивідуальності [9], Ф. Фукуяма – зі властивістю управляти

Рис. 1. Складові елементи формування методології страхових відносин в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження

[6]. Термін «інституціональна спроможність» часто ототожнюють з такими поняттями, як «управління», «організованість» та «ефективність» [4].

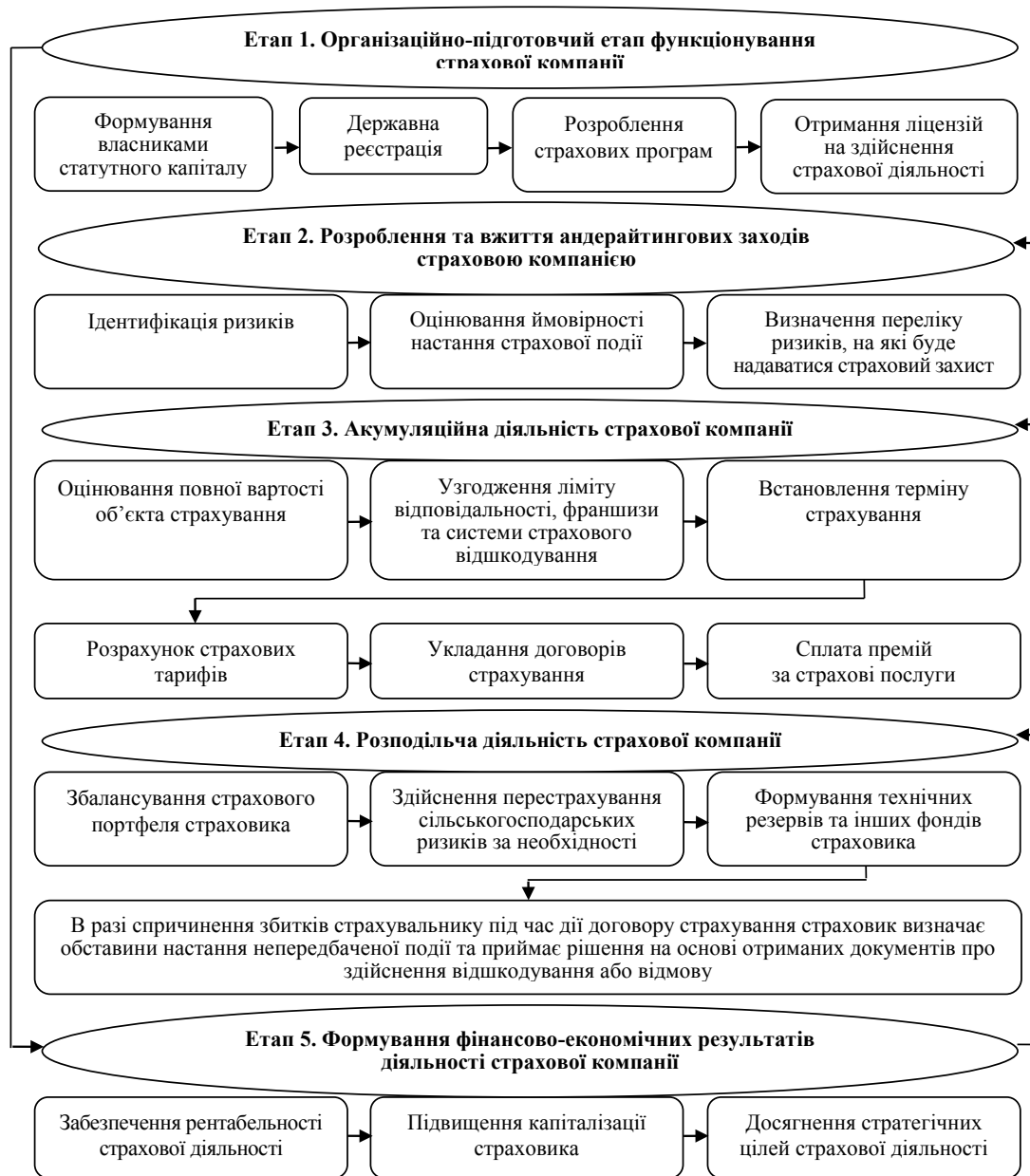
Здатність до інституціональної спроможності визначається багатьма адміністративними, нормативно-правовими, соціально-економічними, фінансовими, культурно-психологічними чинниками, які впливають на формування концептуальних засад страхової діяльності в аграрній сфері. Основні критерії інституціональної спроможності суб'єктів ринку аграрного страхування відображено на рис. 3. Необхідною передумовою досягнення інституціональної спроможності учасниками ринку аграрного страхування є забезпечення їхньої взаємодії, спрямованої на врегулювання потенційних потреб та інтересів від участі у страховому процесі. Координація дій суб'єктів та інституцій ринку аграрного страхування зумовлена процесом формування страхового середовища, в якому мають бути захищені права всіх його учасників задля посилення страхового захисту аграріїв для забезпечення їхньої беззбитковості за умови ризикогенності сільськогосподарського виробництва.

Детермінанти інституціональної спроможності ринку аграрного страхування доцільно відобразити в трьох основних аспектах, таких як наявність платоспроможного попиту серед аграріїв на страхові послуги, здійснення високоякісного страхового обслуговування страхувальників страховиками, активна участь державних та позадержавних інституцій у формуванні прозорого, ефективного та збалансованого ринку аграрного страхування. Лише за умови поступової реалізації зазначених аспектів вітчизняний ринок аграрного страхування забезпечить необхідний рівень інституціональної спроможності в інтересах всіх його учасників.

Подальше функціонування ринку аграрного страхування передбачає розроблення «Дорожньої карти» розвитку ринку аграрного страхування в Україні з конкретизацією пріоритетних заходів та очікуваних результатів на 2019–2024 рр. Запровадження такої карти передбачає забезпечення узгодженості та цілеспрямованості дій страхових компаній, потенційних страхувальників та держави у сфері розподілу (перерозподілу) сільськогосподарських ризиків і відповідальності з використанням механізму страхування (табл. 1). Дієвість запропонованих заходів можлива лише за умови формування їх синергетичної єдності на шляху відтворення сприятливого страхового середовища в аграрній сфері.

Дієвість представлених заходів має сприяти розв'язанню соціальних, економічних та екологічних проблем, що гостро постають перед виробниками сільськогосподарської продукції. Різноманітність форм та видів страхового захисту дає змогу потенційним страхувальникам вибирати страхове покриття відповідно до їх об'єктивних потреб у страховому захисті. Сучасні тенденції розвитку ринку аграрного страхування мають орієнтуватись на формування страховиками адекватної пропозиції потенційним страхувальникам щодо сприяння забезпеченню сталого розвитку сільських територій (рис. 4).

Тріада пріоритетів подальшого розвитку аграрного страхування сфокусована на відтворенні спроможності страхових компаній надавати якісні послуги відповідно до наявних економічних, соціальних та екологічних інтересів страхувальників. Економічний вектор аграрного страхування варто розглядати з двох позицій, а саме макро- та мікроекономіки. Макроекономічний аспект зумовлений тим, що за умов страхування

Рис. 2. Логічна послідовність формування та функціонування страхових відносин в аграрній сфері

Джерело: власні дослідження

сільськогосподарської продукції здійснюється вагомий внесок у формування продовольчої безпеки країни, мінімізуються непередбачені витрати державних коштів у разі настання надзвичайних подій в аграрній сфері, підвищується загальна культура управління ризиками, активізується процес інфраструктурного розвитку в сільській місцевості. Завдяки оцінюванню ролі аграрного страхування з точки зору економічних інтересів окремих товаровиробників (на мікроекономічному рівні) з'являється можливість планування та прогнозування доходів і витрат, незважаючи на ймовірний вплив ризиків на процес виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечується відшкодування збитків у разі настання страхової події тощо.

Соціальний аспект аграрного страхування полягає в урізноманітненні можливостей потенційних стра-

хувальників в отриманні покриття не лише майнових ризиків, але й ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям та працездатністю мешканців сільських територій, а також їх медичного обслуговування. За умови формування довгострокових видів страхування створюється спектр послуг, спрямований на підвищення соціального захисту громадян. Крім цього, вони отримують можливість вибору накопичувальних видів страхування, зокрема страхування життя на визначений термін (від 3 років і більше), пенсійне страхування.

Сучасні екологічні загрози для функціонування аграрної сфери зумовлюють потребу розвитку цього виду страхових послуг. Завдяки використанню системи страхування екологічних ризиків здійснюються ідентифікація та оцінювання потенційних загроз, пов'язаних з проявами екологічних ризиків; стимулювання вироб-

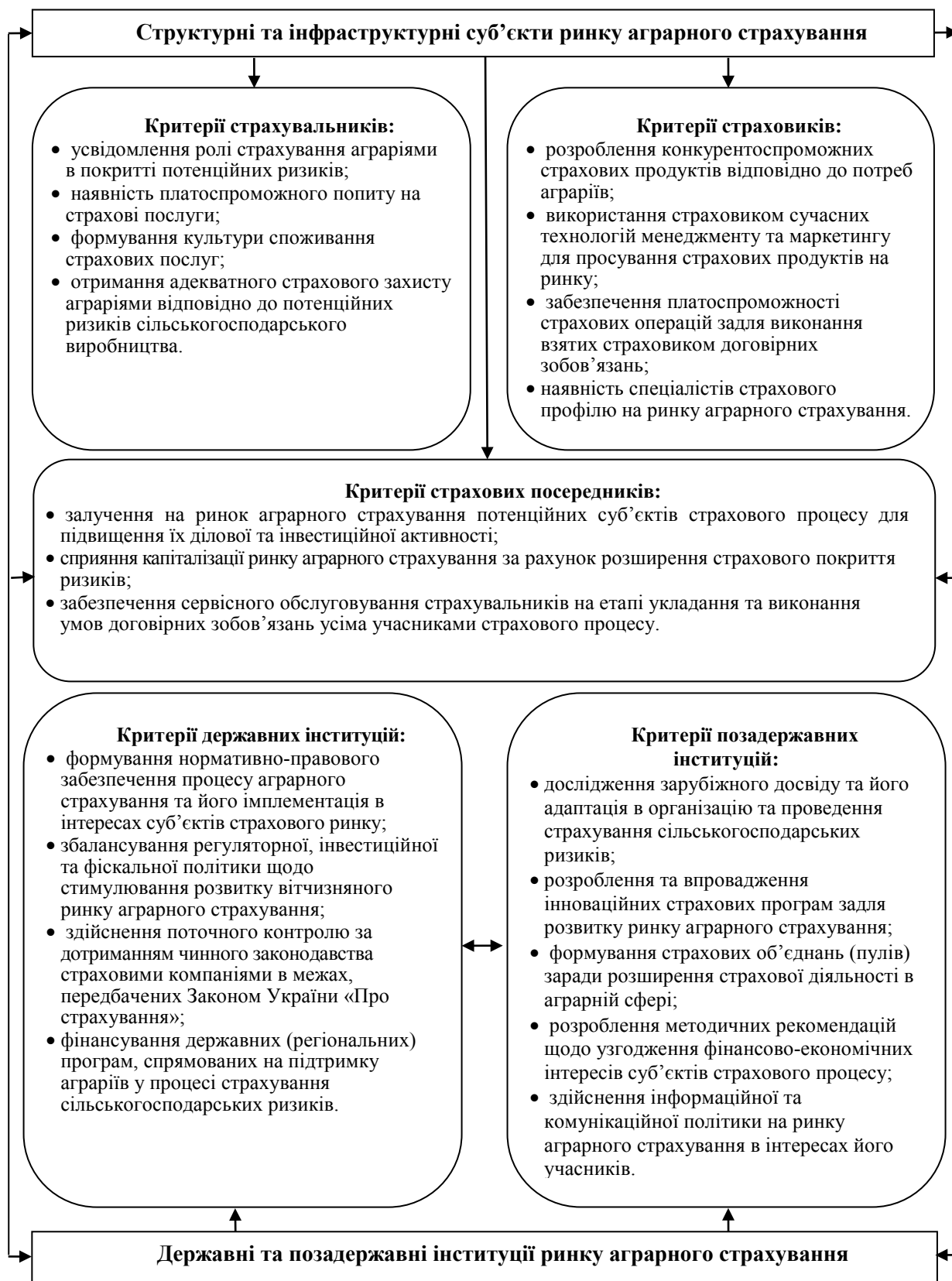

Рис. 3. Основні критерії формування інституціональної спроможності учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження

«Дорожня карта» заходів учасників ринку аграрного страхування на 2019–2024 рр.

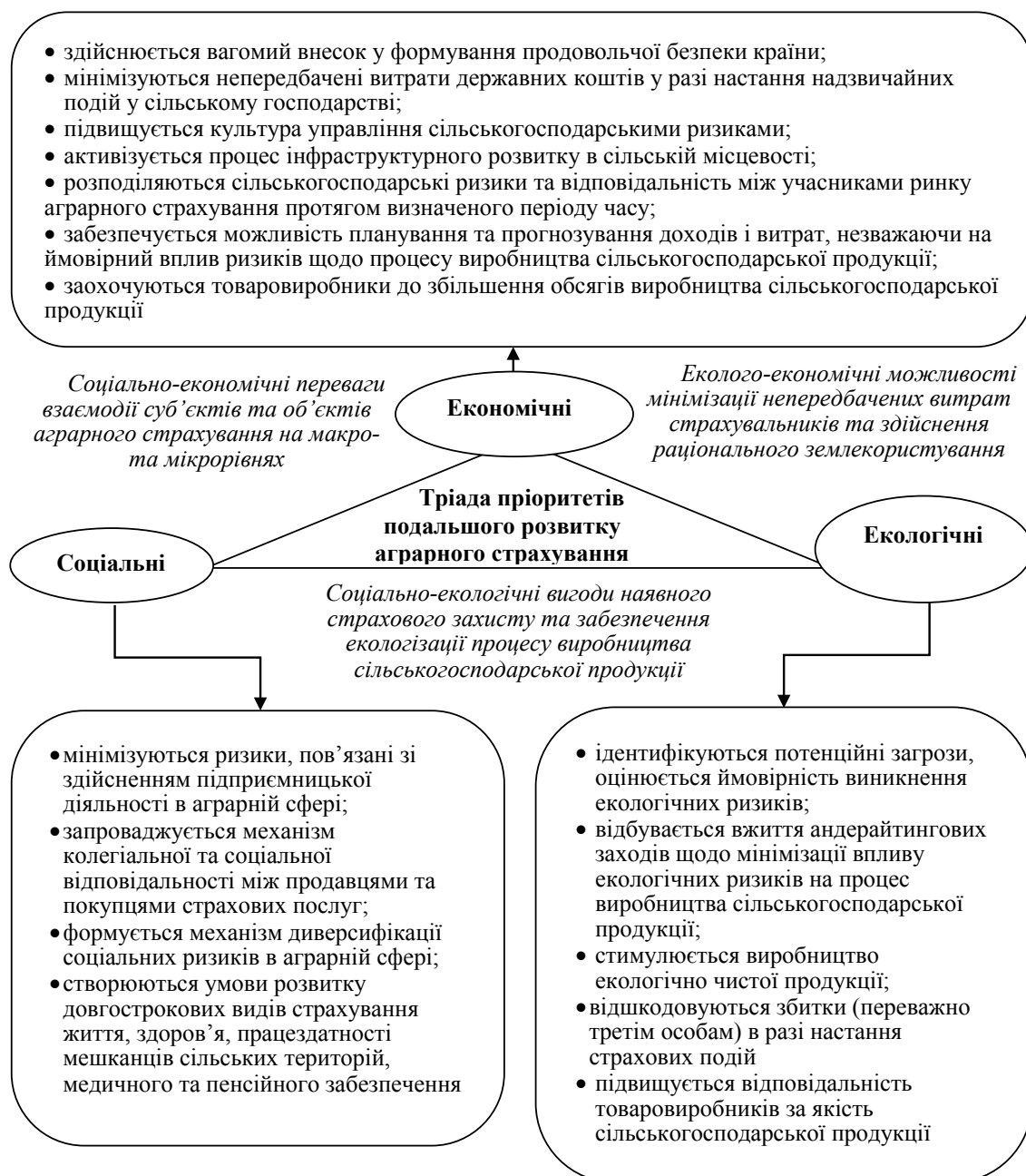
№	Пріоритетні заходи	Очікувані результати
<i>Страхові компанії</i>		
1	Ставлення до аграрного страхування з позиції необхідності своєчасної та ефективної протидії сільськогосподарським ризикам.	Освоєння нових та розширення наявних ринків збуту страхових послуг, посилення конкуренції між страховими компаніями.
2	Здійснення диверсифікації послуг за різними критеріями галузей сільського господарства, видів, об'єктів та періоду страхування.	Наявність вибору у потенційних страхувальників щодо оптимального варіанта покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків.
3	Удосконалення маркетингових, інформаційних та комунікаційних технологій для взаємодії учасників страхового процесу.	Доступність інформації, необхідної для прийняття зваженого рішення виробниками сільськогосподарської продукції про доцільність страхування та вибір відповідного страховика.
4	Забезпечення актуарної збалансованості на страховому ринку.	Врівноваження страхових інтересів учасників страхового процесу.
5	Удосконалення процесу ідентифікації ризиків, оцінювання збитків та своєчасна виплата страхового відшкодування в разі настання страхових подій.	Підвищення довіри страхувальників до страховиків, а також їх активізація в напрямі укладання (переукладання) договорів аграрного страхування.
<i>Страхувальники (виробники сільськогосподарської продукції)</i>		
1	Підвищення освітньої та інформаційної обізнаності у сфері використання страхових послуг.	
2	Усвідомлення економічної доцільності інвестування ресурсів у страховий захист.	
3	Спроможність оптимального вибору страхового покриття щодо вартості страхування, ліміту відповідальності страховика та термінів страхування.	
4	Зростання платоспроможного попиту виробників сільськогосподарської продукції на страхові послуги.	
5	Широке використання можливостей страхування як інструмента нейтралізації ризиків в аграрній сфері.	
<i>Держава та/або місцеві органи самоврядування</i>		
1	Створення умов для реалізації наявного потенціалу розвитку аграрного страхування в Україні.	Розширення страхового покриття сільськогосподарських ризиків, посилення страхового захисту страхувальників, підвищення капіталізації страхових компаній.
2	Ініціювання процесу посилення соціальної відповідальності учасників страхового процесу.	Виконання суб'єктами страхового ринку чинного законодавства у сфері страхування, а також положень, передбачених чинними договорами аграрного страхування.
3	Конкретизація положень на законодавчому рівні щодо порядку надання державної підтримки за умови страхування сільськогосподарської продукції.	Усвідомлення та використання механізму субсидування для покриття витрат на страхування виробниками аграрної продукції.
4	Впровадження державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування.	Формування колегіальної відповідальності за розподіл ризиків з використанням механізму страхування.
5	Запровадження повноцінного ринку землі в Україні	Сприяння активізації використання аграрного страхування в протидії сільськогосподарським ризикам.

Джерело: власні дослідження

ництва екологічно чистої продукції та раціонального природокористування в аграрній сфері; відшкодування збитків (переважно третім особам) у разі настання страхових подій. Отже, формування страховиками комплексної пропозиції покриття страхуванням економічних, соціальних та екологічних ризиків доцільно розглядати як вагомий внесок в мінімізацію наслідків прояву різноманітних небезпек життєдіяльності оточуючого середовища та поступового забезпечення збалансованого розвитку сільських територій.

Висновки. Подальше функціонування ринку аграрного страхування в Україні має базуватись на сформованій науково обґрунтованій методологічній базі. Сутність методологічних трансформацій полягає в поступовому формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами страхового ринку щодо забезпечення еквівалентного розподілу ризиків та відповідальності в просторі та часі. Зростання ділової активності страхових компаній та потенційних страхувальників є

можливим завдяки підвищенню їх інституціональної спроможності в захисті наявних страхових інтересів. Результати проведеного дослідження дали підстави розробити так звану «Дорожню карту» дій учасників ринку аграрного страхування на 2019–2024 рр. Запропоновані заходи спрямовані на відтворення справжньої ролі страхування як незамінного фінансово-економічного інструмента в протидії сільськогосподарським ризикам природного та антропогенного характеру. Вважаємо, що використання потенційних можливостей аграрного страхування дасть змогу, по-перше, поширювати страховий захист не лише на майнові, але й на особисті (пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю) інтереси стейкхолдерів страхового ринку; по-друге, підвищити фінансову відповідальність за забруднення навколишнього природного середовища; по-третє, підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектору загалом за рахунок мінімізації ризиків, властивих мешканцям сільських територій.

Рис. 4. Роль аграрного страхування у забезпеченні сталого розвитку сільських територій

Джерело: власні дослідження

Список використаних джерел:

1. Алескерова Ю.В. Развитие сільськогосподарського страхування: теорія, методологія практика: монографія. Вінниця: Діло, 2015. 368 с.
2. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 283 с.
3. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: монографія. Київ: Знання України. 2006. 284 с.
4. Петренко К.М. Інституціоналізація громадських об'єднань: вітчизняні практики та світовий контекст. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2013. Вип. 12. С. 83–90.
5. Юлдашев Р.Т. Организационно-экономические основы страхового бизнеса. Москва: Анкил, 2002. 248 с.
6. Fukuyama F. State-building. Governance and World Order in the 21st Century. New York: Cornell University Press, 2004. 137 p.
7. Grindle Ed., Merilee S. Getting Good Government: Capacity Building in the Public Sectors of Developing Countries Harvard Institute for International Development. Harvard: Harvard University Press, 1997. 504 p.
8. Morgan P. The Design and Use of Capacity Development Indicators: paper prepared for the Policy Branch of CIDA, 1997. URL: <http://www.oecd.org/development/governance-development/1919953.pdf>.
9. Sen A. Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press. 2009. 366 p.
10. Tobelem Al. Institutional Capacity Analysis and Development System (ICADS): Operation Manual. World Bank. Public Sector Management Division. Technical Department. Latin American and the Caribbean Region. 1992. November 9. July. P. 121.